

УДК 33.025.12:330.322

Ільїна А. О.

Київський національний торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Визначено сутність державного регулювання інвестиційного процесу. Досліджено теоретичні питання формування механізму державного регулювання інвестиційного процесу. Перераховано методи та інструменти державного регулювання інвестиційного процесу.

Ключові слова: інвестиційний процес, інвестиційна політика, інвестиційна політика держави, державне регулювання економіки, державне регулювання інвестиційного процесу.

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, ринок є найбільш ефективним механізмом, який стимулює зростання продуктивності суспільної праці. Саме ринковий механізм створює умови для реалізації особистої зацікавленості економічно незалежних виробників у високопродуктивній роботі заради отримання прибутку, що забезпечує виробництво продуктів і послуг, необхідних для кожного споживача і суспільства в цілому. Однак ринок не завжди в змозі вирішити всі економічні завдання, що стоять перед державою, найефективнішим чином [1, с. 9-10].

Роль держави у становленні та розвитку економічних відносин вивчалася та аналізувалася представниками різних шкіл, зокрема Дж. Гобсоном, Дж. М. Кейнсом, Ф. Кене, Ф. Лістом, К. Марксом, В. Петі, Ж. Сеєм, А. Смітом, І. Фішером, М. Фрідменом та багатьма іншими ще з XVIII сторіччя. Таким чином, склалися три основних підходи щодо ролі держави в регулюванні економіки:

1) заснований на концепції невтручання держави в економічні процеси;

2) обмежує роль держави в управлінні економікою: ступінь втручання держави в економіку залежить від рівня її розвитку та конкретних економічних умов;

3) передбачає активне втручання держави в економічні процеси [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато провідних вчених-економістів, зокрема В.Д. Базилевич, Д.Х. Галлямова, В.М. Геєць, В.М. Гриньова, А.А. Гриценко, А.С. Гальчинський, Ю.В. Кіндзерський, Г.М. Калетнік, М.І. Крупка, Б.А. Райзберг, досліджуючи у своїх працях роль держави у розвитку економічної системи, дійшли до висновку, що державне регулювання економіки розглядається як складова частина відтворювального процесу, об'єктивна необхідність якої пояснюється потребою подолання недоліків ринкового саморегулювання і втручання державних органів влади за допомогою різних методів та інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою вирішення складних економічних і соціальних проблем розвитку національної економіки та суспільства в цілому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки, як відомо з економічної теорії, основними чинниками економічного зростання є земля, праця та капітал, визначальним з них стають інвестиції, відповідно до яких держава має направити свої зусилля на формування адекватного інвестиційного потенціалу країни та підтримки його на рівні, необхідному для поштовху економічного зростання. На основі цього у складі економічної системи держави виділяється інвестиційний процес як найбільш агрегований об'єкт державного регулювання економіки [3].

Мета статті. Метою цієї роботи є вивчення теоретичних питань сутності та напрямів формування механізму державного регулювання інвестиційного процесу.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні основи державного регулювання інвестиційного процесу у країнах з ринковою економікою змінювалися та розвивалися під впливом розвитку економічної теорії, яка базувалася на класичній, неокласичній, кейнсіанській та інших моделях механізму ринкового регулювання національної економіки.

Так, погляди меркантилістів сформулювали ідею підтримки активного сальдо торгового балансу країни як одного з факторів забезпечення приросту багатства держави. Теорія класичної політекономії передбачала забезпечення державною політикою прозорості створення вищої вартості, враховуючи те, що об'єктами інвестування може бути не тільки виробництво, але й нематеріальна сфера. Альтернативні інвестиційні теорії визначають напрямки індустріалізації країни, а також створення інфраструктури, яка б забезпечувала розвиток інвестування в країні. Марксистська теорія розглядала прибуток суб'єктів господарювання як основний фактор впливу на розміри інвестицій. Ідея неокласичної теорії полягає у зрівноваженні попиту та пропозиції. Кейнсіанство акцентує увагу на строгому державному регулюванні з метою уникнення гострих соціальних конфліктів, оскільки інфляція є платою за економічне зростання. Інституційні теорії визначають, що формування галузей, де отримуються надвисокі прибутки, є імпульсом до кумулятивного інвестування. Монетаристські підходи передбачають підтримку темпів зростання грошової маси, збалансування державного бюджету та проведення антиінфляційної політики. Теорія портфельних інвестицій досліджує регулювання рівня споживання, зайнятості, виробництва і цін як фактору ефективного функціонування фінансових ринків. Теорія «портфельного вибору» підкреслює необхідність сприяння оптимальному розподілу ресурсів серед різних сфер виробництва з метою вирішення проблем на фінансових ринках [4; 5].

Окрім названих напрямків розвитку економічної науки в сучасних умовах, у практиці державного регулювання інвестиційного процесу використовуються й інші пропозиції, сформульовані в рамках різноманітних економічних теорій. Вони свідчать про те, що ефективність регулювання в умовах ринкової економіки визначається сформованою та прогнозованою кон'юнктурою інвестиційних ринків, тобто ринків інвестицій (процесів накопичення й використання ресурсів) та інвестиційних товарів (здебільшого процесів емісії й розміщення фінансових активів), в залежності

від чого слід застосовувати ту чи іншу модель системи державного регулювання інвестиційного процесу [6].

Наприклад, відповідно до кейнсіанської теорії, ключем до подолання депресії є управління сукупним попитом, складовими якого є споживчий та інвестиційний попит. Однак визначальним є другий елемент, оскільки саме він безпосередньо впливає на динаміку національного доходу, забезпечуючи приріст капітальної вартості. При кризових умовах, незмінних цінах, наявності незадіяних виробничих потужностей і безробіття, ринковий механізм виявляє незначні можливості у стимулюванні інвестицій. На думку Дж.М. Кейнса, функцію стимулювання попиту повинна взяти на себе держава, проводячи активну економічну політику, зокрема через встановлення низького рівня процентної ставки та розширення державного інвестування, яке може бути досягнуте через «дефіцитне» фінансування, тобто емісію додаткових позичок, відмовляючись при цьому від ідей збалансованого бюджету. Держава в даному разі нарощує сукупний попит за рахунок зростання бюджетних витрат і виконує функцію регулятора активізації інвестиційного процесу [7; 8, с. 142].

На основі споживчого попиту основне завдання державної політики Дж.М. Кейнс розглядає як виховання нових потреб, особливо в заможних верствах населення та пропонує з цією метою створити цілу індустрію, підпорядковану ідеології

економічного відродження, до якої відноситься пропаганда через засоби масової інформації, кіноіндустрія, освітні заклади тощо.

Підприємницький сектор, що має великі резервні ресурси в умовах депресії та кризи, реагує на зростання сукупного попиту високоеластичною пропозицією товарів споживчого призначення. Із зростанням доходів пред'являється попит на товари інвестиційного сектору, який задовольняється нарощуванням їх пропозиції. Таким чином, збільшення державних витрат дає мультиплікаційний інвестиційний ефект, який, згідно Дж.М. Кейнса, визначається за допомогою інвестиційного мультиплікатора. Цей показник являє собою відношення обсягів доходів до обсягів інвестицій, який індикує зростання попиту і доходів зі збільшенням інвестицій і дає змогу оцінити ефект від державного стимулювання, тобто державних витрат, що залежить від багатьох факторів. Так, із збільшенням податків знижуються розміри віддавання державних витрат; із збільшенням імпорту доходів частина «нових» доходів йде за кордон та зростає ймовірність дефіциту платіжного балансу.

Отже, оскільки інвестиційна діяльність, на думку вченого, сильніше піддається зовнішнім впливам, ніж сфера попиту, то, приймаючи рішення з макроекономічного регулювання, економічну політику слід будувати саме на дії мультиплікаторних зв'язків [7].

У суспільстві, побудованому на ринкових за-

садах, інвестиційна діяльність є вільною і регулюється загальним економічним процесом. Проте існує кілька обставин, коли держава бере на себе функції регулювання інвестиційного процесу:

1) держава свідомо спрямовує політику економічних трансформацій, наприклад, під час структурної перебудови економіки;

2) держава є стратегічним інвестором;

3) держава є власником великих підприємств, що визначають структуру суспільного виробництва;

4) вільний розвиток інвестиційних процесів загрожує національній економічній безпеці, внаслідок чого настає потреба в протекціонізмі [6].

На інвестиційний процес держава впливає через свою інвестиційну політику, формування якої визначається дією різних чинників, основним з яких є цільова економічна, політична і соціальна стратегія керівництва країни [10].

Інвестиційна політика є складовою частиною економічної політики, що проводиться державою і підприємствами у вигляді встановлення структури і масштабів інвестицій, напрямків їх використання, джерел отримання з урахуванням необхідності оновлення основних засобів та підвищення їх технічного рівня. Вона є важелем дії як на економіку країни, так і на підприємницьку діяльність її господарюючих суб'єктів та являє собою комплекс цілеспрямованих захо-

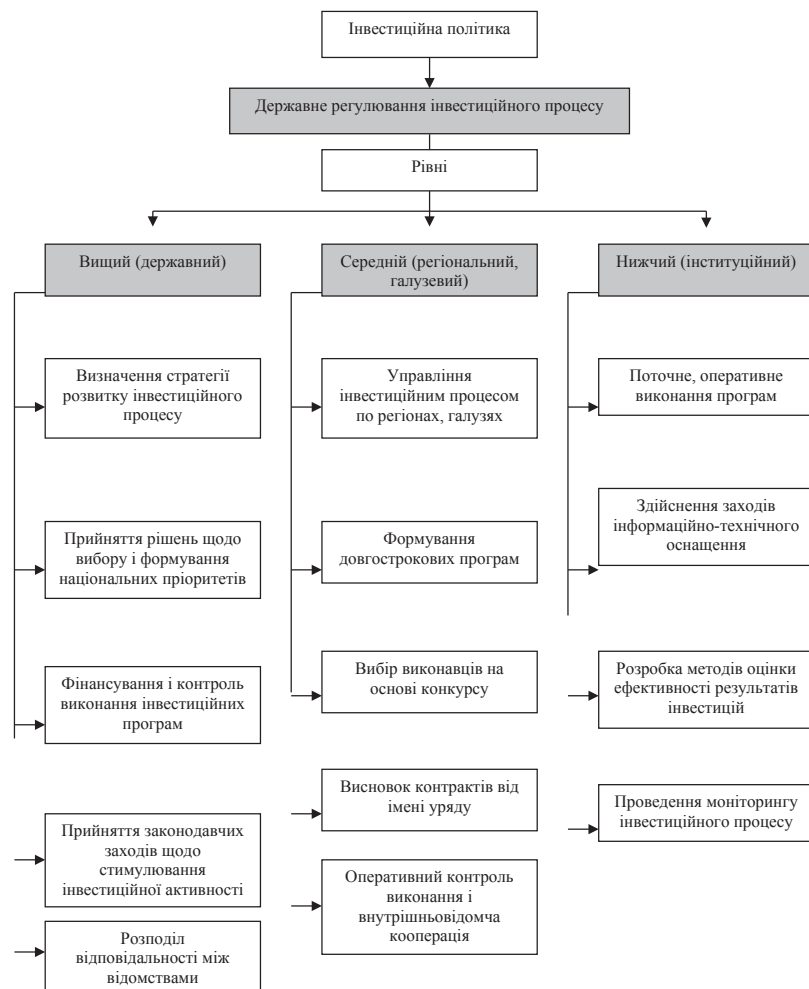


Рис. 1. Основи механізму державного регулювання інвестиційного процесу в розвинутих країнах світу*

* Складено автором на основі інформації з джерела [1, с. 27-30]

дів щодо створення сприятливих умов для всіх суб'єктів господарювання з метою поживлення інвестиційної діяльності, підйому економіки, підвищення ефективності виробництва і вирішення соціальних проблем [1, с. 10; 11, с. 257].

Реалізація інвестиційної політики здійснюється через механізм регулювання інвестиційного процесу, тобто сукупність, взаємовідносини та співвідношення організаційних, управлінських, інформаційних, технічних і морально-психологічних аспектів, сприяючих успішному здійсненню інвестиційного процесу і підвищенню ефективності його результатів. Формування даного механізму потребує чіткого представлення його характеру, особливостей та внутрішнього змісту [1, с. 27].

Державні органи влади, регулюючи інвестиційний процес, формують інвестиційну політику, яка у всіх промислово розвинених країнах є специфічним елементом державного регулювання. На основі цього наголошується узгодженість, що виявляється у використанні єдиних економічних інструментів державного впливу, які відповідають вибраному економічному курсу (рис. 1).

Метою даної інвестиційної політики є створення сприятливих умов для фінансування як внутрішніх, так і зовнішніх інвестиційних ресурсів у певні галузі або конкретні інвестиційні проекти, реалізація яких необхідна з точки зору національного розвитку. Оскільки політика на рівні регіону, галузі та підприємств вплетена в загальнодержавну інвестиційну політику, це потребує формування єдиної інформаційної системи усередині економічної системи, враховуючи ключову роль інформації в процесі реалізації інвестиційного циклу, що містить функціонально відокремлені етапи: дослідження, розробку, підготовку до виробництва, виробництво та збут [1, с. 29; 12, с. 6].

Інвестиційна політика держави – сукупність підходів і рішень держави, які визначають напрями використання капітальних вкладень у сферах та галузях економіки, інституційну визначеність в управлінні процесом залучення, планування і реалізації інвестицій, а також створення за допомогою податкових та інших пільг сприятливого режиму для іноземних інвесторів [11, с. 258].

В економіці, яка базується на ринкових відносинах, держава проводить інвестиційну політику, по-перше, шляхом формування, розподілу по галузях, регіонах, програмах і проектах державних інвестицій, джерелом яких слугають державний бюджет, позабюджетні державні фонди і спеціальні державні бюджети розвитку; по-друге, на основі правового регулювання, стимулювання інвестиційного процесу, створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, сприяння залученню іноземного капіталу і застосуванню внутрішніх інвестиційних джерел.

У першому напрямі державного регулювання інвестиційного процесу визначальну роль відіграють законодавчі і виконавчі органи влади, які формують бюджет, програми, інвестиційні проекти, визначаючи масштаби державних інвестицій, а також розподіляючи та перерозподіляючи інвестиційні ресурси. Другий напрям реалізується за допомогою правового та стимулюючого впливу держави на вітчизняних та іноземних інвесторів в особі банків, фінансових організацій, корпорацій і населення, спонукаючого інвестувати кошти в економіку, виробництво, підприємництво [3].

Згідно світової практики державне регулювання інвестиційного процесу визначають показники економічного і соціального розвитку країни, на-

ціональні та регіональні програми розвитку національного виробництва та передбачені обсяги фінансування в державному та місцевих бюджетах [13].

Так, державне регулювання інвестиційного процесу в регіонах пов'язане із визначенням ключових напрямів економічного і соціального розвитку та поліпшенням інституційного середовища, що вимагає перегляду перерозподільчих механізмів фінансування інвестиційних процесів у регіонах та створення механізмів реального стимулювання перетворень, які здійснюються на регіональному рівні в інвестиційній сфері, а саме: економічна реструктуризація, впровадження інновацій, встановлення спеціальних податкових режимів, удосконалення державного управління та місцевого самоврядування [14].

Відповідно, систему регулювання умов інвестиційного процесу коригують залежно від економічної політики держави у кожний конкретний період, а також ступеня інвестиційної активності суб'єктів господарювання [13].

Держава бере участь в інвестиційному процесі як прямо, тобто через інвестиції у державний сектор економіки, так і опосередковано, тобто через різні органи влади (міністерства, відомства, муніципальні, судові, спеціальні органи: Національний банк, Фонд державного майна, Антимонопольний комітет, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів, спеціальні державні фонди тощо) [10; 15; 16].

У даному разі економічна теорія розглядає два протилежних підходи щодо необхідності державного регулювання інвестиційного процесу. По-перше, держава бере на себе якомога більшу частину функцій інвестора (концентрацію капіталу, забезпечення матеріально-технічними ресурсами, розподіл доходів від інвестицій тощо). По-друге, держава надає максимум свободи інвесторам, впливаючи на інвестиційний процес лише через податкову, амортизаційну, грошово-кредитну політику та інші макроекономічні регулятори [17, с. 40].

Дуже важливе значення в цьому плані набуває законодавство про власність (включаючи норми про іноземні інвестиції), податкове законодавство (у тому числі відносно іноземних інвесторів), законодавство про працю, соціальну захищеність певних груп населення, охорону природи у зв'язку з виробничою діяльністю, антимонопольне законодавство тощо [11, с. 258].

Розглянемо кожен методів та інструментів прямого та непрямого впливу держави на інвестиційний процес.

Прямі (адміністративні) методи державного регулювання інвестиційного процесу базуються на силі державної влади та реалізуються за допомогою засобів заборони, дозволу та примусу, тобто не пов'язані зі створенням додаткових матеріальних стимулів або небезпекою фінансових збитків [3; 18].

До основних інструментів прямих методів відноситься нормативно-правове регулювання, державна експертиза інвестиційних проектів, проведення конкурсних торгів, захист інвестицій, підтримка пріоритетних напрямів економічного розвитку.

Як відомо, правова система держави є базисним критерієм при виборі об'єкта інвестування як економіки держави в цілому, оскільки в сучасних економічних і політичних умовах інвестування здійснюються лише в ті системи, де прозоро позначений механізм обороту коштів, а також отримання прибутку. Це потребує створення державою прозорих правил участі інвесторів у власній економіці

та закріплення їх у формі нормативно-правових актів. В такому разі до інструментів нормативно-правового регулювання інвестиційної політики варто віднести: розробку, прийняття і видання нормативно-правових (законодавчих) та індивідуальних (підзаконних) актів; укладення договорів (інвестиційних, кредитних угод); прийняття державних програм; систему реалізації та дотримання інвестиційного законодавства [1, с. 11-12].

Законодавча база визначає правовий статус інвесторів – суб'єктів інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування і, незалежно від форм власності та господарювання, мають рівні права у частині його здійснення; самостійно визначають цілі, напрями, види та обсяги інвестицій; залучають для їхньої реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, проводять організацію конкурсів і торгів. Інвестор має право володіти, користуватися та розпоряджатися об'єктами і результатами інвестицій, включаючи реінвестиції (переміщення капіталу з одних активів до інших, більш ефективних) та торговельні операції на території країни [19, с. 43].

Правову основу організації і регулювання інвестиційного процесу в Україні закладають Закон України «Про інвестиційну діяльність» та інші нормативно-правові акти, які регламентують економічні відносини суб'єктів національної економічної системи у питаннях інвестиційної діяльності [20].

Крім того, одним з найважливіших інструментів державного регулювання інвестиційного процесу є обов'язкова комплексна державна експертиза інвестиційних програм та проектів, яка проводиться з урахуванням нормативів з питань санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної, техногенної, ядерної та радіаційної безпеки. Даній експертизі підлягають державні, міждержавні й регіональні інвестиційні проекти та програми, що реалізуються із залученням бюджетних та позабюджетних коштів, коштів державних підприємств, установ та організацій, а також за рахунок кредитів, наданих під державні гарантії. Інвестиції, які фінансуються з інших джерел, підлягають експертизі з питань дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних, архітектурних, будівельних вимог і правил та вимог пожежної безпеки. Особливі вимоги щодо експертизи висуваються до інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, де виникають вимоги щодо отримання митних і податкових пільг [6; 20; 21].

Усі інвестиційні програми та проекти будівництва незалежно від джерел фінансування підлягають обов'язковій комплексній державній експертизі у повному обсязі, крім об'єктів, затвердження проектів будівництва яких не потребує висновку експертизи. Перелік таких об'єктів встановлюється державним уповноваженим органом відповідно до законодавства [6].

Державне замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві розміщується, як правило, на конкурсній основі з урахуванням економічної вигідності цих замовлень для підприємств та організацій. Вартість продукції, робіт і послуг в інвестиційному процесі визначається за вільними цінами і тарифами, в тому числі за підсумками конкурсів (торгів), а також за державними фік-

сованими та регульованими цінами і тарифами у випадках, передбачених законодавчими актами. Вартість будівництва визначається з використанням національних стандартів з ціноутворення, які є обов'язковими при здійсненні будівництва об'єктів із залученням бюджетних коштів [21].

Державне регулювання інвестиційного процесу здійснюється також через захист інвестицій, у тому числі іноземних, незалежно від форм власності. Він представляє собою комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, сприяючих збереженню інвестицій, досягненню цілі їх внесення, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій, відповідно до чого держава встановлює державні гарантії з метою забезпечення сприятливого та стабільного інвестиційного клімату. У разі прийняття державними органами актів щодо прав інвесторів і учасників інвестиційної діяльності завдані їм збитки, у тому числі не одержані доходи, відшкодовуватимуться цими органами за рішенням суду або арбітражу [12].

Захист інвестицій забезпечує законодавство та міжнародні договори країни. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що унеможливорює застосування заходів, перешкоджаючих управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій. Згідно Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 05.10.1991 № 1540а-12, держава не може реквізувати іноземні інвестиції за винятком випадків стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Рішення про реквізицію іноземних інвестицій приймає Кабінет Міністрів України. Компенсація, що виплачується іноземному інвестору, має бути адекватною та ефективною [13; 22].

Оскільки розвиток системи державного регулювання інвестиційного процесу є досить складним явищем, питання щодо визначення пріоритетів або напрямків вкладання інвестицій у галузі, які мають можливість забезпечити розширене відтворення, найшвидшу віддачу й підвищення життєвого рівня населення як одного з інструментів прямого впливу на даний процес, залишається відкритим.

Вирішення відповідної проблеми потребує застосування принципів визначення пріоритетів або напрямів розподілу державних і залучення недержавних інвестицій з урахуванням поточної економічної ситуації країни, а саме:

- 1) поетапний перехід до економічно обґрунтованого спрямування інвестицій та скорочення їх на підтримку збитових та малорентабельних виробництв;
- 2) відмова від фінансування соціальної сфери за залишковим принципом;
- 3) фінансування проектів за рахунок фінансових інвестицій через випуск і розміщення цінних паперів;
- 4) перехід від адміністративних методів регулювання до ринкових через податки, амортизацію, кредити, заміщення повного держбюджетного фінансування проектів часткою участі держави [17, с. 41-42].

Застосування прямих методів регулювання у більшості розвинених держав обмежується, насамперед, охороною навколишнього середовища, соціальним захистом, грошовими реформами, анти-

монопольними заходами, але роль таких методів значно зростає під час кризових явищ в економіці країни. Із розвитком ринкової економіки функції прямого впливу держави на інвестиційний процес постійно звужуються. Це дає змогу зосередити увагу на методах опосередкованого впливу (амортизаційної, бюджетно-податкової, грошово-кредитної, податкової політики, політики залучення іноземних інвесторів, протекціонізму), які держава як учасник інвестиційного процесу реалізує через свої інститути [18].

Останні, в свою чергу, сприяють формуванню державної інвестиційної політики, орієнтованої на інноваційний розвиток країни, тобто інноваційної політики, під якою слід розуміти систему цілеспрямованих заходів, забезпечуючих комплексний розвиток інноваційної продукції та технології, а також впровадження їх результатів в економіку країни. Вона передбачає вибір пріоритетних напрямків у розвитку науки і техніки та всесторонню підтримку держави в їх розвитку.

Так, до первинних цільових завдань інноваційної політики відноситься запобігання фізичному і моральному зносу основних фондів, де актуальним питанням для інвесторів являється амортизаційна політика держави, яка встановлює порядок нарахування та використання амортизаційних відрахувань. Реалізуючи певну амортизаційну політику, держава регулює темпи та характер відтворення і, в першу чергу, швидкість оновлення основних фондів, яке, включаючи засоби виробництва, будівлі, споруди та майнові комплекси невикористаного і соціального призначення, у визначальній мірі залежить від обсягів і динаміки вкладення в них капіталу, проведення ремонту, оновлення та заміни устаткування. Це надає підприємствам достатню кількість коштів для простого і розширеного відтворення основних фондів, у зв'язку з чим прозорість даного елемента державного регулювання інвестиційного процесу підвищує інвестиційну привабливість держави та рівень її конкурентоспроможності [1, с. 12-13; 3].

При цьому пільги можуть встановлюватися диференційовано для окремих галузей і сфер економіки, елементів основних фондів та видів обладнання шляхом:

- надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- впровадження державних норм і стандартів, антимонопольних заходів;
- роздержавлення та приватизації державної власності, що включає незавершене будівництво;
- здійснення політики ціноутворення;
- створення певних умов користування землею та іншими природними ресурсами;
- експортування інвестиційних проектів [13].

За допомогою бюджетно-податкової політики встановлюються пропорції перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) країни через бюджет, а на рівні підприємства – пропорції розподілу прибутку між підприємством і державою. Державні витрати забезпечують функціонування держави, державного сектора, охорону громадського порядку та оборону державного кордону, розвиток науки й освіти, медицини тощо. Підприємства створюють ВВП, від внутрішньої структури і динаміки якого залежить обсяг інвестиційних ресурсів держави, та мають повертати зі свого прибутку достатньо ресурсів для подальшого розвитку і зростання добробуту своїх працівників, від рівня якого залежить і рівень інноваційного

розвитку підприємств та економіки країни в цілому. Іноді за рахунок зростання урядових боргів держава збільшує витрати бюджету, стимулюючи тим самим сукупний попит та створюючи умови для економічного зростання. Прогнозований в результаті такого стимулювання розвиток економіки, передусім зростання ВВП, створює умови для збільшення доходів бюджету, яке буде достатнім для майбутніх розрахунків з державними боргами. Водночас надмірний і довготривалий дефіцит державного бюджету є ознакою майбутньої дестабілізації й гальмування інвестиційної активності в економіці [16].

Крім того, важливим засобом регулювання інвестиційного процесу є визначення частки бюджетного фінансування в загальному обсязі інвестицій. Саме державні інвестиції в структурі бюджету багато в чому впливають на його виконання і рівень дефіциту. Оскільки скорочення державних інвестицій і збільшення частки вкладень підприємств за рахунок власних фондів нерідко призводить до скорочення державної підтримки малорентабельних інвестиційних галузей (машинобудування, промисловості будівельних матеріалів) та служить скороченню обсягів виробництва, потребує державної підтримки, що зумовлює необхідність у залученні державою інвестиційних ресурсів [17, с. 40-41].

Основними способами залучення державою коштів є:

- 1) збір податків на прибуток або доходи, отримані нацією, де держава потребує різних реєстраційних форм та наявності інформації про доходи населення і підприємств для правильної оцінки і збору податків;
- 2) запозичення заощаджень населення країни або на міжнародному ринку;
- 3) продаж активів, які держава має на даний час [23, с. 12].

Завдяки грошово-кредитній політиці держава регулює грошовий обіг та здійснює вплив на інвестиційні умови і банківську систему, що суттєво впливає на обсяги наявних вільних фінансових ресурсів у потенційних інвесторів, зростання яких сприяє збільшенню обсягів інвестування. Банки – перші інституціональні інвестори економіки, які за своїми функціональними можливостями забезпечують нарошування коштів в економічній системі.

Завданням грошово-кредитної політики є протидія циклічності та забезпечення рівномірного розвитку, згідно чого застосовуються два регулюючі інструменти:

1. Кредитна рестрикція (політика «дорогих грошей»): проводиться при надмірному інвестиційному «розігріві» економіки з метою стримування інвестиційної активності. При цьому застосовуються заходи ринкового гальмування інвестиційних намірів підприємств, при яких обмежується обіг вільних коштів підприємств штучними діями. До них відноситься: збільшення норми страхових резервів, продаж державних цінних паперів, підвищення облікової ставки Національного банку.

2. Кредитна експансія (політика «дешевих грошей»): проводиться при низькому рівні інвестиційної активності економіки в період економічного спаду з метою стимулювання економічного розвитку, відповідно до чого уряд намагається збільшити кількість вільних коштів в економіці. Дані заходи

включають: зменшення норми страхових резервів, частина яких вивільняється для інвестицій, викуп державних цінних паперів у приватних інвесторів, зменшення ціни кредитних ресурсів Національного банку [12, с. 6; 16; 17, с. 49].

Серед опосередкованих інструментів державного регулювання інвестиційного процесу особливе місце займає податкова політика, за допомогою якої держава може реально забезпечити дієву мотивацію інвесторів та реципієнтів інвестицій, зменшуючи податковий тиск на цю сферу підприємницької діяльності.

Оскільки інвестиційний процес має довгостроковий характер, засоби його податкової підтримки не можуть обмежуватися разовими інструментами. Наприклад, звільнення від оподаткування доходу у вигляді інвестицій стосується тільки моменту їх отримання та не вирішує проблему створення стимулюючих умов для подальшої реалізації інвестиційного проекту реципієнтом. Останнє потребує використання додаткових інструментів податкової політики, термін застосування яких співставний зі строком окупності інвестицій.

Динаміка основних показників реалізації інвестиційного проекту свідчить про необхідність зміни інтенсивності державної податкової підтримки на різних етапах життєвого циклу інвестицій. Так, найбільша інтенсивність застосування податкових пільг є доцільною на етапі впровадження, коли інвестиції ще не дають віддачі. По мірі збільшення доходу від реалізації інвестиційного проекту фінансові показники діяльності підприємства-реципієнта покращуються, що дає змогу звужити спектр інструментів податкового регулювання та зменшити їх інтенсивність.

Найбільші резерви податкового регулювання містяться в оподаткуванні прибутку підприємств та плати за землю, але у випадку стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій особливо значення набувають інструменти податкового стимулювання, вбудовані в конструкцію податку на додану вартість та мита. Таким чином, податкова підтримка інвестицій має носити системний характер для спеціальних податкових режимів, які можуть застосовуватися для суб'єктів спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Поряд із первинним інвестуванням важливого значення набуває створення заохочувальних умов для реінвестування прибутку, отриманого від інвестиційної діяльності. Тому податкова підтримка інвестицій повинна включати в себе комплекс заходів щодо податкового регулювання корпоративних відносин [24].

Так, на думку деяких вчених, саме можливість формування неоподатковуваних фінансових резервів дозволяє корпораціям в умовах високих ставок оподаткування прибутку підтримувати свою високу конкурентоспроможність на світових ринках. Механізм цієї податкової пільги передбачає вилучення від оподаткування частини прибутку компанії шляхом її зарахування до неоподатковуваних резервних фондів з метою фінансування в майбутньому визначеного кола потреб.

Одним із основних напрямів застосування відповідної податкової пільги є створення резерву для здійснення інвестицій, переваги якого полягають у:

- адаптованості механізму для вибіркового і загального підходу при застосуванні;
- стимулюванні підприємств до реінвестування прибутку, з одночасним забезпеченням потреб у

розширеному відтворенні, на основі чого механізм резерву здатен забезпечити пряму мотивацію до інвестування;

- створенні опосередкованої зацікавленості підприємств, оскільки на етапі формування резерву збільшується оборотний капітал, що сприяє приросту масштабів діяльності, а також прискорює темпи нагромадження фінансових ресурсів для інвестицій [25, с. 54].

Основною причиною, яка змушує зосереджувати інструменти податкового стимулювання на пріоритетних інвестиціях з позицій національної економіки, є обмеженість фінансових ресурсів держави, що не дозволяє застосовувати податкові преференції до будь-яких інвестицій. Однак за наявності підтвердження практикою хибності встановлення пріоритетів за галузевою ознакою доцільним критерієм для надання податкових пільг є інноваційний характер інвестицій, що потребує встановлення системи кількісних та якісних характеристик «інноваційності» інвестиційних проектів та прозорого порядку їх кваліфікації [24].

Тут важливим фактором збільшення розробки та реалізації інвестиційних проектів інноваційного характеру служить державна підтримка інвестиційних процесів промислових підприємств, яка може здійснюватися у формах розробки та реалізації адресної інвестиційної програми конкретного промислового комплексу, а також надання бюджетних інвестицій та гарантій, податкових пільг, інвестиційних податкових та бюджетних кредитів, відстрочки або розстрочки по сплаті податкових платежів конкретного промислового комплексу [11, с. 218].

Отже, податкова політика передбачає широке охоплення вітчизняних підприємств, реалізуючих інновації, мотивує першочергове здійснення інноваційних інвестицій, пов'язана з повною автономією прийняття рішень та передбачає рівність умов для всіх учасників економічної діяльності [25, с. 51].

У світовій практиці відомі різні державні інвестиційні стратегії розвитку інноваційної структури на національному, регіональному та міжнародному рівні. Однією з них є широке залучення іноземних інвестицій для розвитку окремих галузей чи регіонів, на основі якої застосовуються наступні стимули:

1) податкові:

- встановлення прямих податкових пільг, відстрочення сплати податків за інвестування капіталу, маніпулювання рівнем податку;
- амортизаційні відрахування, як один з найчастіше використовуваних методів підтримки закордонного інвестора, особливо на перших стадіях роботи;
- «податкові канікули» (як правило, на термін від 2 до 10-15 років);
- звільнення від митних платежів імпорту устаткування, сировини, що комплектують вироби.

2) фінансові: різного роду субсидії, позики і гарантії їхнього надання у разі виконання інвестором певних завдань, наприклад, освоєння конкретних регіонів, галузей промисловості, створення нових робочих місць;

3) адміністративні: спрямовані на створення загальних умов ефективного функціонування іноземного капіталу в економіці – від забезпечення необхідними факторами виробництва, інформацією і службами управління до розвитку транспортної мережі, інших комунікацій тощо [26, с. 4].

Напроти відповідної стратегії передбачається політика протекціонізму як форма захисту національного виробника. У зв'язку з тим, що негативні наслідки від іноземного інвестування можуть виявитися після тривалого часу і, як правило, пов'язані з важко відтворюваним збитком, держава виконує захисну функцію, одним із напрямів якої є вироблення доктрини економічної безпеки й захисту національних інтересів. Вона передбачає високі митні ставки на імпортовані товари, податки на іноземні інвестиції, обмеження або заборону ввезення окремих видів товарів до країни, субсидування національних інвесторів та експорту товарів.

Політика протекціонізму полягає у:

- недопущенні надмірного нарощування зовнішнього боргу й залежності від іноземних держав та міжнародних фінансових організацій;
- огороженні економіки від важких наслідків світових фінансових криз;
- недопущенні перетворення країни в джерело дешевої сировини і ринок збуту готової продукції для розвинутих країн;
- відновленні країною втрачених позицій на світовому ринку.

Проводячи таку політику, держава стимулює розвиток національного виробництва, експорт національних товарів; перешкоджає експорту капіталу і прагне залучити іноземні інвестиції, висту-

паючи одним з основних операторів, регулюючих ситуацію на ринку інвестиційних ресурсів та визначаючих стан інвестиційного клімату в країні із здійсненням впливу на ухвалення рішень потенційних інвесторів [15; 17, с. 49].

Висновки і пропозиції. Державне регулювання інвестиційного процесу – це система заходів законодавчого, виконавчого, економічного та контрольного характеру, здійснюваних повноважними державними установами для стимулювання інвестиційної активності і, на цій основі, економічного зростання. Держава, здійснюючи регулюючі функції на основі методів прямого та непрямого впливу на інвестиційний процес, може впливати на формування сприятливого інвестиційного клімату та здійснювати заходи по цілеспрямованому регулюванню інвестиційного процесу, спрямовані на підвищення фінансової спроможності, подолання диспропорцій у регіональному розвитку та досягнення сталого економічного зростання. Це дає змогу стимулювати надходження інвестицій з різних джерел фінансування, спрямовуючись на формування досконалого інвестиційного середовища, в якому гармонізовано інтереси всіх учасників інвестиційного процесу, досягнення економічної безпеки та економічної стійкості держави із забезпеченням конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках.

Список літератури:

1. Сбалансированное развитие инновационной и инвестиционной деятельности на металлообрабатывающих предприятиях: (Монография) / Д.Х. Галлямова, А.И. Кашин. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2011. – 138 с.
2. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс]: Підручник / В.М. Гриньова, М.М. Новікова. – К. : Знання, 2008. – 398 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1226042538391/ekonomika/derzhavne_regulyuvannya_ekonomiki_-_grinova_vm.
3. Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами [Электронный ресурс]: Учеб. пособие. – М. : Инфра-М, 2010. – 384 с. – Режим доступа : <http://knigi-uchebniki.com/uchet-upravlencheskiy/gosudarstvennoe-upravlenie-ekonomicheskimi.html>.
4. Діба М.І. Генезис інвестиційних теорій / М.І. Діба, Є.А. Поліщук, А.В. Мироненко // Формування ринкової економіки: 36. наук. праць. – Спец. вип. / відп. ред. О.О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2011. – С. 475–483.
5. Підхольний О.М. Управління інвестиційними процесами на фінансовому ринку [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Кондор, 2003. – 184 с. – Режим доступу : <http://readbookz.com/pbooks/book-27/ua/>.
6. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/investuvannya/investitsiyna_diyalnist_-_mayorova_tv.
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег [Электронный ресурс] / Дж.М. Кейнс. – М., 1978. – 496 с. – Режим доступа : http://royallib.ru/read/keyns_d/obshchaya_teoriya_zanyatosti_protsenta_i_deneg.html#0.
8. Шамота Г.М. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств України в кризових умовах. / Г.М. Шамота // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Вип. 5/2, 2011. – С. 140–145.
9. Татаренко Н.О. Теорія інвестицій [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / Н.О. Татаренко, А.М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2000. – 160 с. – Режим доступу : <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2911047>.
10. Дацій Н.В. Шляхи активізації інвестиційного процесу в державній інвестиційній політиці [Електронний ресурс] / Н.В. Дацій // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 7. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=152>.
11. Лапыгин Ю.Н. Инвестиционная политика / Под ред. Ю.Н. Лапыгина. – М. : КНОРУС, 2005. – 297 с.
12. Мітал О.Г. Державне регулювання розвитку інвестиційного потенціалу України : Автореф. дис. ... канд. екон. наук / Чернігівський держ. ін-т економіки і управління. – Ч., 2013. – 21 с.
13. Череп А.В. Инвестознавство [Електронний ресурс]: Підручник. – К.: Кондор, 2006. – 398 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-71.html>.
14. Малинська О.О. Необхідність державного стимулювання інвестиційної політики в регіонах [Електронний ресурс] / О.О. Малинська // Міжнародна інтернет-конференція: Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту. – Режим доступу : http://www.viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0604.
15. Мойсенко І.П. Інвестування [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Знання, 2006. – 490 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/00000000/investuvannya/investuvannya_-_moysenko_i_p.
16. Щукін Б.М. Інвестування [Електронний ресурс]: Курс лекцій. – К. : МАУП, 2004. – 216 с. – Режим доступу : http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-23.htm.
17. Музиченко А.С. Інвестиційна діяльність в Україні. Проблеми регулювання: Навч. посіб. – К. : Кондор, 2005. – 406 с.
18. Черваньов Д.М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємства [Електронний ресурс]: Навч. посіб. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с. – Режим доступу : <http://sesia.com.ua/books/71.html>.
19. Сазонець І.Л. Інвестування: Підручник / І.Л. Сазонець, В.А. Федорова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
20. Калетник Г.М. Державне регулювання економіки [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / Г.М. Калетник, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай. – К. : Хай-Тек Прес, 2011. – 427 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1813011338682/ekonomika/derzhavne_regulyuvannya_ekonomiki_-_kaletnik_gm.
21. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 18.09.1991 № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С. 646 (із змінами та доповненнями). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

22. Про захист іноземних інвестицій [Електронний ресурс] : Закон України від 10.09.1991 № 1540а-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 246. – С. 616 (набрання чинності від 05.10.1991). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>.
23. Ивасенко А.Г. Инвестиции: источники и методы финансирования: Учеб. пособие / А.Г. Ивасенко, Я.И. Никонова. – М. : Омега-Л, 2009. – 261 с.
24. Корецький О.М. Податкова політика як один із важелів інвестиційної діяльності держави [Електронний ресурс] / О.М. Корецький // Науковий вісник Академії муніципального управління: Зб. наук. праць. – Вип. 3, 2011. – Режим доступу : <http://ruh.znaimo.com.ua/index-26373.html?page=42>.
25. Подлевський А.А., Перев'язко Н.Ю. Податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні / А.А. Подлевський, Н.Ю. Перев'язко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Зб. наук. праць. – Вип. XVII. – № 4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2011. – С. 48–55.
26. Клімова І.Г. Система інтересів учасників інвестиційного процесу / І.Г. Клімова // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 3. – С. 2–5.

Ильина А. О.

Київський національний торгово-економічний університет

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

Резюме

Определена сущность государственного регулирования инвестиционного процесса. Исследованы теоретические вопросы формирования механизма государственного регулирования инвестиционного процесса. Перечислены методы и инструменты государственного регулирования инвестиционного процесса.

Ключевые слова: инвестиционный процесс, инвестиционная политика, инвестиционная политика государства, государственное регулирование экономики, государственное регулирование инвестиционного процесса.

Цуіна А. О.

Kyiv National University of Trade and Economics

FORMATION MECHANISM OF STATE REGULATION OF INVESTMENT PROCESS IN UKRAINE

Summary

The essence of the state adjustment of investment process was defined. The theoretical aspects of formation of a mechanism of the state adjustment of investment process were investigated. The methods and instruments of the state adjustment of investment process were listed.

Key words: investment process, investment policy, state investment policy, state adjustment of economy, state adjustment of investment process.

УДК 35.012.25

Кальницька М. А.

Львівська комерційна академія

МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У даній статті розглядаються моделі соціального розвитку, в рамках яких забезпечується належний соціальний розвиток. На основі аналізу методичних підходів до оцінювання соціального розвитку держави автор зазначає, що кожен з них характеризується як перевагами, так і недоліками. Відтак, найбільш доцільно застосовувати поєднання декількох підходів та методів дослідження, залежно від масштабів оцінювання, завдань, які при цьому ставляться, та фінансових і часових ресурсів.

Ключові слова: моделі, соціальний розвиток, соціальна сфера, методи, інструменти.

Постановка проблеми. Беззаперечно, що державна політика у будь-якій сфері реалізується через застосування сукупності інструментів, дій та заходів в рамках відповідних механізмів. Вони спрямовуються на зміну існуючого становища, якщо необхідні реформи, або на підтримання певних характеристик поточного стану розвитку. Традиційно регулюючі заходи мають адміністративний (встановлення прямих заборон чи обмежень) або економічний (стимулюючий) характер.

Світова практика накопичила доволі широкую варіативність принципових підходів до моделювання

процесів розвитку. Потрібно визнати, що еталонним ще не став на сьогодні жоден із них, та всі вони засвідчили як безперечну ефективність, так і наявність недоліків і слабких місць. Все залежало від суспільно-політичної кон'юнктури, стану поточного соціально-економічного розвитку, фінансово-ресурсних можливостей держави, рівня розвитку та дієвості суб'єктів інституціонального середовища, ефективності реалізованих стратегічних і поточних планів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що різні аспекти державного регулювання соціальних процесів та соціального розвитку